



FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Några noteringar om Lofta kyrka och Carl Samuel Graffman
Svensson, Torsten

Fornvännen 2011(106):3, s. 235-237

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2011_235

Ingår i: saml.raa.se

turlandskapet som bestämde placeringen av öns kyrkor, inte några »stormannagårdar» (Siltberg 2011, s. 131). Mot detta vill jag hävda att kyrkornas placering alltid bestämdes av människors beslut och handlingar. Och för Gotlands del menar jag alljämt att kyrkornas placering i stor utsträckning bestämdes av hushållen vid de gårdar som gav namn åt socknarna.

Referenser

- Andrén, A., 1984. *Lund – tomtindelning, ägostruktur, sockenbildning*. Medeltidsstaden 56. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum. Stockholm.
- 1987. Tillhörighet eller avgränsning? Olika principer för social organisation. Kristiansen, K. (red.). *Nordisk TAG. Rapport för det första nordiska TAG-konferensen i Helsingør, 15–17 november 1985*. Köpenhamn.
- 2010. Vem lät bygga kyrkorna på Gotland? *Saga och Sed* 2009. Uppsala.
- 2011. *Det medeltida Gotland. En arkeologisk guidebok*. Lund.
- Asplund, J., 1983. *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm.
- Brink, S., 1990. *Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden*. Studier till en svensk ortnamnsatlas 14. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 57. Uppsala.
- Dahl, S., 1942. *Torna och Bara. Studier i Skånes bebyggelse- och näringsgeografi före 1860*. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution, Avhandlingar 6. Lund.
- Holmbäck, Å. & Wessén, E. (utg.) 1943. *Skånelagen och Gutalagen*. Svenska landskapslagar 4. Stockholm.
- Lindquist, S-O., 1981. Sockenbildningen på Gotland. En korologisk studie. *Gotländskt arkiv* 53. Visby.
- 2009. En geografisk analys av kyrkobyggnad och sockenbildning på Gotland. Svensson, T. et al. (red.). *Spaden och pennan. Ny humanistisk forskning i andan av Erik B. Lundberg och Bengt G. Söderberg*. Stockholm.
- Njardvik, N., 1973. *Island under forntiden. En översikt över den fornisländska fristatens historia*. Stockholm.
- Nyborg, E., 1986. Kirke – sognedannelse – bebyggelse. Nogle overvejelser med udgangspunkt i et bebyggelsesprojekt for Ribeområdet. *Hikuin* 12. Højbjerg.
- Rundkvist, M., 2003. *Barshalder 2. Studies of Late Iron Age Gotland*. Stockholm.
- Siltberg, T., 2011. Kyrkolokalisering och eventuella storgårdar på Gotland. Replik till Anders Andrén. *Fornvännen* 106.
- Thunmark-Nylén, L., 2006. *Die Wikingerzeit Gotlands III*. KVHAA. Stockholm.
- Trotzig, G., 1983. Den gamla och den nya religionen. Jansson, I. (red.). *Gutar och vikingar*. Stockholm.

Anders Andrén

Institutionen för arkeologi och antikens kultur
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
anders.andren@ark.su.se

Några noteringar om Lofta kyrka och Carl Samuel Graffman

I *Fornvännen* 2010:3 skriver Pål Nicklasson om kyrkoherden m.m. Johan Haquin Wallman och dennes strapatser som Jacob Adlerbeths och Vitterhetsakademiens utsände för att dokumentera fornminnesplatser, kyrkor med mera. Det är utmärkt, för Wallman är verkligen värd att uppmärksammas så som Nicklasson gjort i flera artiklar. All heder åt detta. Men vad beträffar hans material

om den rivna kyrkan i Lofta i Småland, särskilt dess målningar, brister det på några punkter.

Carl Samuel Graffman blev 1827 anlitad att göra avbildningar av målningarna i kyrkan. Nicklasson skriver apropå honom: »Hans kopior av medeltida kalkmålningar har hittills inte uppmärksamats av konsthistorien, men ett närmarstudium av dem skulle utan tvekan löna sig».

Vi ber att få framhålla två artiklar om Graffman och Lofta gamla kyrka som publicerades 2009 men som inte uppmärksammats av Nicklasson (Arkåsen 2009; Arkåsen & Svensson 2009).

Nicklassons skriver så om kyrkans byggnadshistoria: »Dateringarna [Wallmans om byggnadshistorien] stämmer i huvudsak överens med dagens forskningskonsensus». Vi har dock lagt fram en avvikande tolkning av Lofta kyrkas byggnadshistoria, där vi bland annat anser att tornet var romanskt och därmed utgjorde byggnadens äldsta del.

Innan C.S. Graffman avbildade målningarna hade Wallman gjort skisser. »Wallmans teckningar i rapporten inskränker sig [...] till just vapen, instrumenter och bohagsting» skriver Nicklasson, men han nämner inte fyra vapensköldar som Wallman också tecknat av och som tillhör dennes rapport. Sköldarna är centrala i dateringen av målningarna och bestämmer deras tillkomsttid till någon gång mellan 1484 och 1493, något mer precist än Nicklassons »någon gång mellan 1460-talet och 1500». Vi tror oss veta att måleriet utförts just någon gång under dessa nio år på grund av giftermålet mellan Birgitta Knutsdotter Ulv och Johan Stensson Bese, vilka gifte sig 1484 och där skilsmässan skedde 1493 (Axelsson 2008, s. 274). Detta pars vapensköldar fanns avbildade vid eller i kyrkans norra tvärskepp (om ätternas vapen, se Raneke 1982–85, s. 329, 816). På korets östvägg fanns Måns Nilsson Länks och Palne Nilssons (Länk) sköldar (om vapnen, se Raneke 1982–85, s. 44, 310). Samma slutsats har Roger Axelsson (2008) dragit. Inte heller nämner Nicklasson att det troligen var mästern Amund som svarade för målningarna i Lofta. Denne konstnär målare är annars mest känd för sina målningar i Södra Råda, även dessa har nu gått förlorade. Attribueringen till mästern Amund ger också den en god dateringsgrund för Lofta kyrkas målningar (om Amund, se till exempel Nisbeth 2004).

Några av Nicklassons ord om Graffman själv är också värda att kommentera: »Graffman hade alltså ett jämförelsematerial som gått förlorat. Det finns inga skäl att tvivla på att hans bedömning att målningarna i Lofta kyrka höll god klass.» Graffman hade nog i själva verket inte mycket erfarenhet av annat medeltida kyrkomåleri, utan såg det i Lofta ur ett konstnärsperspektiv. Inget i

källorna antyder att Graffman skulle ha åkt runt och studerat medeltida kyrkor och deras målningar. Däremot tyckte han att Lofta kyrka gott kunde rivas: »Dessutom är kyrkan så mörk och stygg att man kan bli rädd att sitta der alena, vid blåsväder som här är ej ondt om runckar hela Kyrkan så hennes nedrivande är högst nödvändigt» (brev ställt till riksantikvarien J. G. Liljegren den 17 juli 1826, i ATA).

Vidare skriver Nicklasson: »När Graffman återvände till Sverige började det gå utför. Han drabbades av sinnessjukdom och hamnade på mentalsjukhus.» Men det var snarare så att Graffman först blev sinnessjuk i Paris, återvände till fäderneslandet efter några år, blev friskförklarad, men sedan åter betraktad som sinnessjuk då han på Castenhoffs källare i Stockholm skall ha slagit sina pistoler i frukostbordet och utropat »Låt man den förb. Ryssen komma hit, jag skall vara man för att han icke kommer med lifvet härifrån» (Nilsson 2005, s. 55). Den ryss han hotade var Nicolaj I som var på väg att besöka Sverige. Det hela kanske var mer ett utslag av stort politiskt patos än något annat, men det tillhör en helt annan diskussion.

Nicklasson skriver vidare om Graffman att »Hans målningar från sjukhustiden är mörka och deprimerande, långt ifrån de ljusa kalkmålningarna från Lofta kyrka.» Detta är ett personligt betraktande från Nicklassons sida, men rent konstnärligt innehåller skisserna från sjukhustiden en större och djupare dimension än de från Lofta. De senare är ur en kulturhistorisk synvinkel alldeles ovärderliga, men kanske mindre så på en estetisk bedömningsgrund.

Nu över till själva akvarellerna. Nicklasson nämner inte att det idag saknas 17 stycken av de ursprungliga 48. Betalningen till Graffman var inte heller bara de 25 riksdaler som han fick i förskott till omkostnader, utan akvarellerna betalades med en totalsumma av 48 riksdaler, det vill säga en riksdaler per akvarell, av Götiska förbundet 1829 (Götiska förbundets protokoll och räkenskaper för år 1829, i ATA).

Några illustrationer åtföljer Nicklassons artikel. På s. 220 avbildas Nådastolen och bildtexten omtalar »Konstnären har inte helt förstått de omgivande evangelistsymbolerna». Vad som avses med »inte helt förstått» begriper vi inte.

Den undre bilden på samma sida sägs hämtad ur S:t Hippolytus legend, vilket kanske kan upplevas så, när man enbart ser dessa två scener. Men om de sätts i sin rätta kontext, det vill säga tillsammans med övriga sex scener i södra tvärskeppet, så är det tveklöst att det rör sig om S:t Görans martyrium, vilket också kan uttolkas i de latinska texter som var målade bredvid scenerna och som återges i Wallmans anteckningar, liksom noteringarna på Graffmans planscher. Sex av de åtta motiven återfinns absolut inte i Hippolytus legend. Bilden av Göran med hästarna bör tolkas som motivet där helgonet pinas på sträckbänken, trots att själva bänken ersatts av hästar. Att man däremot skulle ha haft en scen hämtad ur Hippolytus legend och sju ur Görans faller väl på sin egen orimlighet när de alla målats i ett tydligt sammanhang och på samma plats.

Några ytterligare saker är värda att kommentera. Nicklasson har observerat att i en promemoria till Graffman var ett annat namn överstruket, Lundquist, men inte lyckats fastställa vem denne var. Det bör enligt vår mening ha varit konstnären Anders Lundquist, född i Örebro 1803 och kamrat med Graffman. (Lundquist är för övrigt värd en egen mäsas.)

Den som skänkte de kvarvarande 31 akvarellerna till Kungliga biblioteket var sjömanshusombudsmannen Johan Mathias Ringstén och ingen annan. Någon annan med namnet Ringstén har inte varit varken sjömanshusombudsman eller skeppsombudsman (som det också felaktigt anges hos Kungliga biblioteket) i Kalmar. Enligt Nicklasson står det C.M. Ringstén i Kungliga bibliotekets katalog, men i mappen som innehåller själva akvarellerna står »J M Ringstén».

Slutligen tror vi båda att det finns en chans att

de 17 akvareller som ännu saknas kan finnas bortglömda på någon vind eller liknande och då troligen i Småland eller på Öland. Om de skulle återfinnas så vore det ett kulturhistoriskt fynd av oerhört stort värde. Om någon har upplysningar att förmedla om dessa, så tveka inte att ta kontakt med oss.

Referenser

- Arkåsen, E., 2009. Lofta gamla kyrka. Svensson, T. (red.). *Spaden och Pennan. Ny humanistisk forskning i andan av Erik B Lundberg och Bengt G Söderberg*. Stockholm.
- Arkåsen, E. & Svensson, T., 2009. Lofta gamla kyrka – inför ett 175-årsminne. *Tjustbygden* 2009. Västervik.
- Axelsson, R., 2008. *Det medeltida Sverige. 4. Småland. 5. Tjust*. Kalmar.
- Nicklasson, P., 2010. Byggnadsarkeologi på 1820-talet. Exemplet Lofta kyrka i Småland. *Formvännen* 105.
- Nilsson, S.Å., 2005. *Fragment av ett liv. En biografi över landskapsmålaren Carl Samuel Graffman*. Stockholm.
- Nisbeth, Å., 2004. Målaren Amund, borgmästare i Skänninge. *Personhistorisk tidskrift* 2004. Stockholm.
- Raneke, J., 1982–85. *Svenska medeltidsvapen I-III*. Lomma.

Torsten Svensson,
c/o Malmros
Tjelvargränd 6
SE-621 42 Visby
torstensvensson@yahoo.se

Emma Arkåsen
Byggarlasses väg 11
SE-593 37 Västervik
emma@essence.se

Redaktionell kommentar

Inför publiceringen av Påvel Nicklassons artikel om J.H. Wallman som byggnadsarkeolog ansåg redaktionen att det vore synd att publicera Graffmans akvareller utan beröra motiven. Som nämns i anslutning till artikeln bad vi Ingalill Pegelow att bistå med identifieringen av motiven. Avsikten var inte att ge något större bidrag till forskningen kring senmedeltida

svenskt muralmaleri. Med meningen att konstnären "inte helt förstått" evangelistsymbolerna avses att evangelisten Johannes örn ganska otvetydigt framställs som en vit duva. Nicklasson är oskyldig till formuleringen av bildtexterna till akvarellerna, något som uppenbarligen borde ha framgått tydligare.